

islâmiyât

üç aylık araştırma dergisi

- ▶ EDİTÖR
Mehmed Said HATİBOĞLU
- ▶ KONU DANIŞMANI
A. Hadi ADANALI
- ▶ SAHİBİ
© AVRASYA YAY. REK. MAT. EĞT. ve TUR. TİC. LTD. ŞTİ. adına sahibi
Süleyman BAYRAKTAR
- ▶ İŞLETME MÜDÜRÜ
Sema YAVUZ
- ▶ SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Veli AKNAR
- ▶ YAYIN KURULU
A. Hadi ADANALI
Süleyman BAYRAKTAR
Ali DERE
Bünyamin ERUL
Mehmet GÖRMEZ
İlhami GÜLER
Şinasi GÜNDÜZ
Mehmet Hayri KIRBAŞOĞLU
Mehmet Akif KOÇ
Sönmez KUTLU
Mehmet Emin ÖZAFŞAR
Ömer ÖZSOY
Mustafa ÖZTÜRK
Mehmet PAÇACI
Necdet SUBAŞI
Osman TAŞTAN
Burhanettin TATAR
Hidayet Şefkatli TUKSAL
Mevlüt UYANIK
İsmail Hakkı ÜNAL
- ▶ SANAT YÖNETMENİ
Nurullah ÖZBAY
- ▶ ABONE SORUMLUSU
Resul PEHLIVANOĞLU
- ▶ BÜRO
Kasım GEZEN (Son Okuma)
Habib KÖSE (Redaksiyon)
- ▶ BASKI
Özkan Matbaacılık 0(312) 229 59 74 - Ocak 2005 Ankara

© islâmiyât

islâmiyât hakemli bir dergidir.

islâmiyât'ta yayımlanan yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

islâmiyât'ta yayımlanan yazılar, yayıncının yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen, basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınamaz.

Yazıların yayımlanıp yayımlanmamasından yayın kurulu sorumludur.

FİYATI: 9.500.000.- TL

ABONE BEDELLERİ (2004)

Kurum: 80.000.000 Normal: 36.000.000 İndirimli: 35.000.000

Yurt dışı: 50 \$, 50 €

Posta Çeki: Avrasya Yayıncılık 1900 321

Banka TL Hesabı 0012227/01-5 Akbank Meşrutiyet Şb. Ankara

Döviz Hesabı: 100-4036799 Vakıflar Bank. Meşrutiyet Şb. Ankara

- ▶ YÖNETİM YERİ
Dr. Mediha Eldem Sok. 41/12 06420 Kızılay ANKARA
tel.: 0(312) 433 24 65 tel. ve faks: 0(312) 433 66 68
- ▶ YAZIŞMA ADRESLERİ
P.K. 775 06455 Yenışehir ANKARA
www.islamiyatkitabiyat.com
e-postalar: islamiyat@hotmail.com - islamiyat@islamiyatkitabiyat.com
ISSN 1301-840X

Kültürler Arası Etkileşimde İspanya'daki Son Müslüman Devlet Benî Ahmer'in Konumu

NİZAMETTİN PARLAK

DR., DİN KÜLTÜRÜ ve AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETMENİ

nizamparlak@yahoo.com

özet

Toplumlar, çağdaşlarıyla temas kurup onlardan etkilendikleri kadar, aynı coğrafyada yaşamış önceki medeniyetlerle de irtibata geçer ve onlardan da etkilenirler. Dolayısıyla medeniyetler etkileşimlerle şekillenir. Bunun bir örneği olan Benî Ahmer'in birikimleri de kısmen öncekilerden beslenmiş olmasına rağmen çeşitli yönleriyle orijinal unsurlar ihtiva etmektedir. Her türlü iç ve dış olumsuzluğa rağmen Benî Ahmer kültürel zenginliğini, yıkıldığı güne kadar devam ettirmiştir. Ancak Hristiyan İspanya ve Avrupa, bu müktesebatı yeterince değerlendirememiştir.

anahtar kelimeler

Benî Ahmer, Nasriler, Gırnata, Reconquista, Elhamrâ, Yüsufiye/Nasriye Medresesi.

M. VIII. yüzyıl başlarında İspanya'ya geçen Müslümanlar elde ettikleri toprakları bir süre valilerle idare etmişler (M. 714-756) ardından Endülüs Emeviler dönemi (M. 756-1031) başlamıştır. M. 10. yüzyılda Endülüs Emevi Devleti âni olarak çökmüş daha sonra da Mulûku't-tavâ'if (M. 1031-1090), Murabıtlar (M. 1091-1147) ve Muvahhidler (M. 1146-1248) Endülüs'te hüküm sürmüşlerdir.

Muvahhid iktidarı Endülüs'te zayıflamaya başladığında, nüfuz sahibi iki aile; Belensiyeli Benî Merdeniş ve Mursiyeli Benû Hûd, iç çekişmelerden de faydalanarak İspanya'nın doğu kısımlarında kendi emirliklerini kurmuşlardı. Bu arada önceleri İbn Hûd'a tâbi olmuş, sonra da bağımsızlığını ilan etmiş olan Muhammed b. Yûsuf b. Ahmed b. Nasr, Benî Ahmer Devleti'ni kurmuştu (26 Ramazan 635/12 Mayıs 1238). İspanya'nın güneyinde kurulan bu devlet; 'Ahmerîler', 'Gırnata Sultanlığı', 'Küçük Endülüs' ve 'Nasriler' diye de isimlendirilmiştir.¹

¹ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâtâ fi ahbâri Ğirnâta* (4 cilt), neşr. Abdullâh İnan, Kahire 1955-1977, I. 91-93; Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları* (3 cilt), Ankara 1997, I. 185, 186; Mehmet Özdemir, "Gırnata", *DİA*, İstanbul 1996, XIV. 51-57.

Başkenti Gırnata olan Benî Ahmer, bulunduğu konum itibarıyla, çoğunlukla kuzeydeki Hıristiyanlarla, bazen de Kuzey Afrika'daki Müslüman devletlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Çünkü Merinîlerin, özellikle de Sultan Ebû İnân döneminde (1352-1358), Benî Ahmer'i ilhak etme planları bulunuyordu. Bunu gerçekleştirmek için zaman zaman İspanya'daki Kastilya ve Aragon'la ittifak yaparak sonuç almayı denemiştir.²

Benî Ahmer, küçüklüğüne rağmen iki buçuk asırdan fazla ayakta kalmayı başarabilmiş, ancak 2 Rebiyülevvel 897/3 Ocak 1492'de birleşik Kastilya-Aragon krallığına teslim olmak zorunda kalmıştır.

I. Benî Ahmer Devleti'nin İspanya'da Bulunan Önceki Kültürlerden Etkilenmesi

Toplumlar, çağdaşlarıyla temas kurup onlardan etkilendikleri kadar, aynı coğrafyada yaşamış önceki medeniyetlerle de irtibata geçer ve onlardan da etkilendirler. Bu da insanlığın ortak mirası olan medeniyetin tekamülünü sağlar.

Bugün artık ispat edilmiş bir hakikat gibi söylemek mümkündür ki, terakkinin en büyük âmili, kavimler arasındaki münasebettir.³

Bu münasebet, çatışma, uyuşma, reddetme, içselleştirme gibi farklı şekillerde tezahür edebilir. Fatihlerin, fethettikleri topraklarda yer alan, ibadethane, kütüphane, saray ve benzeri yapıları öncelikle hedef almaları, bunları yakıp yıkmaları ya da değiştirmeye kalkışmaları, bu anlamda incelenmeye değer önemli unsurları ihtiva etmektedir.

Bütün bunlar, öncekilere duyulan düşmanlığın bir tezahürü olduğu kadar, onlarla yaşanan rekabetin de bir göstergesidir. Hıristiyanlar, Müslümanların üç asır boyunca geliştiğini, birtakım Hıristiyan devletlerini ortadan kaldırdığını, ticarete hâkim olduğunu gördü. Bu da karşısındakilere duyulan husumeti üst noktalara taşıdı.⁴ Elhamrâ'yı ele geçiren Hıristiyanlar, bu psikolojinin bir tezahürü olsa gerek, onun bir kısmını yıkarak kendi kültürlerinin bir parçası olan kilisenin yanı sıra, Rönesans üslûbunda bir saray inşâ ederek, Müslüman medeniyetinin en büyük sembollerinden birisinin, âdeta kalbine yerleştirmek suretiyle kendilerini ispatlamaya çalışmışlardır.⁵ Aynı coğrafyada birbirini takip eden kültürler, benzer uygulamaları gerçekleştirmişlerdir. Mesela; Romalılar döneminde, Kurtuba'da bir Janus tapınağı yapılmıştı. Hıristiyanlar onun yerine bir kilise inşâ etmiş, sonraları şehri ele geçiren Müslümanlar ise bu kiliseyi yıkarak yerine cami yapmışlardı. Kurtuba'yı geri alan Hıristiyanlar, bu mekânı katedrale çevirmişlerdi.⁶

² Muhammed Razzûk, "et-Tedahhul'l-Merînî bi'l-Endelus mulahazatun evveliyeye", *Dirâsât Endelusiyye*, XVII (Tunus 1997), s. 31-41.

³ W. Barthold-M. F. Köprülü, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Ankara 1977. s. 6

⁴ Will Durant, *İslâm Medeniyeti*, çev. Orhan Bahaeddin, yy., t.y., 262.

⁵ Mehmet Özdemir, "Elhamrâ Sarayı", *DİA*, İstanbul 1995, XI. 29-31.

⁶ W. Durant, s. 205.

Farklı bir mekânda daha debdebeli bir eser inşâ etmeyip aynı yerde kendilerine ait bir yapı oluşturmak suretiyle, belki de diğerlerinden aşağı olmadıklarının, bizzat kıyaslanarak müşahede edilmesini arzu etmişlerdir. Fakat bunu yaparken farkında olmadan, orada mevcut olan ihtişamın gölgesinde kalma riskini de kendi elleriyle oluşturmuşlardır.

Medeniyetler, aynı zamanda üzerinde yaşadığı coğrafyanın geçmişine ışık tutar. Âdeta bir ayna misali, o toprakların geçmişini şimdiye ve geleceğe yansıtır. Fakat bu yansıtmadaki netlik, o medeniyetin derinliği, ihtişamı ve kendisine olan öz güveniyle bire bir ilişkilidir. Barbarlık, yıkıcılık ve tahribat gibi nekrofiliya özelliklerle kirlenmemiş bir medeniyet, ancak bu netliği sağlayabilir.

İspanya'da Benî Ahmer'in bu anlamda önemli bir köprü vazifesi gördüğünü söyleyebiliriz. Zira yaşadıkları bölgede Endülüs Emevilerinden önce Vizigotlar hüküm sürmüş, onların kültürleri, yaşam biçimleri ve teamülleri bu topraklarda yerleşmiştir.⁷ Benî Ahmer'in özellikle H. VIII/M. XIV. yüzyılda en parlak dönemini yaşadığı⁸ medeniyetinin oluşumunda, Endülüs Emevileri ve Mu-lûku't-tavâ'if kadar, Vizigotların da etkisi vardır.

Bu konuda İbn Haldûn'un şu tespitleri oldukça dikkat çekicidir:

Bir şehir ve yurt medenileştikten ve bayındır olduktan sonra eski medeniyet ve kültürünü kaybetmeye yüz tutunca ve kültür seviyesi alçalınca dahi (...) diğer yeni şehir ve bölgelerde mevcut olmayan medeniyet ve sanat eserleri gözüktür. Bunun sebebi, medeniyeti eski olan bu şehirlerde asırların geçmesi ve medeni hâl ve itiyatların icabı olarak bu iş, sanat ve hünelerin tekrar tekrar (...) işlenmiş olmasıdır.⁹

İbn Haldûn bu tespiti yaptıktan sonra, Benî Ahmer'in, bunun bir örneği olduğunu vurgulamış, sanatın geliştiğini ve halkın rahat içerisinde yaşamalarını temin edecek olan bütün ihtiyaç ve itiyatların mükemmel bir şekilde sağlandığını ve toplumda yerleştiğini belirtmiştir.

Bu cümleden olmak üzere güzel yapılar, musiki aletleri (...) maden ve topraktan nefis tabak-çanak gibi ev eşyası ve cihazları yapmak sanatı tekâmül etmiştir. Bunları yapan uzmanlar ve mühendis ustalar vardı. (...) Endülüslüler, medenî hayatla ilgili olan hüner ve sanayide de diğer bütün şehir ve bölgelerin ahalisine nispetle çok ileridedir. Bunun sebebi, Endülüs'te medeniyetin eskiliği ve asırlar zarfında yerleşmiş olmasıdır. Çünkü Endülüs'te medeniyet, Emeviler ve onlardan önce Got'lar, daha sonra İslâm feodaliteleri ve bu ülkede hüküm sürmüş diğer devletler zamanında yerleşmiştir. (...) ¹⁰

Benî Ahmer dönemi, Endülüs'teki kültür ve medeniyetin önemli bir bölümünün meydana getirildiği zaman dilimidir.¹¹ Bu medeniyetin oluşumunda, ön-

⁷ İbn Haldûn, *Mukaddime* (3 cilt), çev. Z. Kadiri Ugan, İstanbul 1986, II. 292.

⁸ Ahmedî Selim el-Hımsî, *İl-ın Zumrek el-Ğunnâti şiretuhi ve eclebuhi*, Beyrut 1405/1985, s. 44.

⁹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II. 372.

¹⁰ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II. 372, 373.

¹¹ Nuri Yücel Mutlu, *Endülüs Gerçeği ve Türkiye'nin Geleceği*, İstanbul 2001, s. 141.

ceki dönemlere ana hatlarıyla değindikten sonra, çağdaşlarından etkilenişine kısaca göz atmak gerekir. Özellikle bağımsızlığın yitirmeye yüz tuttuğu dönemlerde Hıristiyan etkileri açıkça ortaya çıkmaya başlamıştır. Her ne kadar Benî Ahmer, bağımsız bir devlet olarak tarihteki yerini almışsa da, gerek kuruluş sürecinde, gerekse *reconquista* (Hıristiyanlar tarafından Müslümanlara karşı yürütülen, İspanya'daki eski toprakların yeniden istila edilmesi, geri alınması) faaliyetlerinin doruk noktasına ulaştığı dönemlerde, Hıristiyan krallıklarına bağımlılık söz konusudur. Zaman zaman Mağrib'deki Müslüman devletlere karşı Kastilya ve Aragon'la işbirliği yapılmış, hatta belli dönemlerde, onlara önemli meblağlarda vergiler ödenerek bağımsızlığın devamının sağlanmasına çalışılmıştır. Bu amaçla Hıristiyan krallıkların himayesine girilmiş olması, toplumda bir dejenerasyona yol açmıştır. Dolayısıyla, Müslümanlar, kılık-kıyafet, yaşam tarzı ve âdetler bakımından Hıristiyanlara benzemeye ve onları taklit etmeye başlamışlardır.

Hıristiyan krallıklarının desteğiyle Benî Ahmer Devleti'ni kuran I. Muhammed'in 1238'de Gırnata şehrine girerken üzerinde Kastilya köylülerininkine benzer bir eteğin bulunduğu¹² yolundaki rivayetler, bahsedilen durumu özetler mahiyettedir.

Sonraki dönemlerde de hem sultanların hem de ordunun kıyafetlerinin ve silahlarının çoğunlukla komşu Hıristiyanlarınkine benzediği¹³ bundan dolayı da "Benî Ahmer'in, âdetleri bakımından Kastilyalılaştıkları" tarzında birtakım değerlendirmeler yapılmıştır.¹⁴ Müslümanların İspanyol kadınlarla yaptıkları evliliklerin bu konuda önemli bir yeri olduğu aşikârdır. Nitekim yöneticilerin yanı sıra halkın bazılarının da Hıristiyan kadınlarla evlilikler gerçekleştirdikleri, hatta onlara duyulan aşk ve muhabbeti konu alan şiirlerin inşad edildiği tespit edilen gerçeklerdendir.¹⁵

'Benî Ahmer' isminin bu tür evlilikler sonucunda oluştuğuna dair görüşler bulunmaktadır. Ahmer kelimesi; kızıl, kumral anlamlarına gelmektedir. Bu soydan gelenlere 'Benî Ahmer' denmesinin sebebi olarak; bu sülalenin, İspanyol kadınlarla yaptıkları evlilikler sonucu, doğan çocukların kızıl ten renginde olmaları gösterilmektedir.

Fethin-ilk yıllarında eşlerini Endülüs'e getirmemiş olan Müslüman askerlerin bu tür evlilikler yapmaları normal karşılanmış, ancak sonraki dönemlerde yaygınlaşması, toplumsal sorunlara yol açmıştır. Hatta Müslüman genç kızlar açısından bir dezavantaj oluşmuş, onlar da yüklü çeyizler hazırlayarak, evlilik için kendilerinin tercih edilmesini sağlamaya çalışmışlardır.¹⁶

¹² Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, II. 50.

¹³ Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed el-Makkari, *Nefhu't-tib min ğusni'l-Endelusi'r-râtib* (10 cilt), thk. Yusuf eş-Şeyh M. el-Bukaî, Beyrut 1419/1998, I. 182.

¹⁴ S. M. İmâmuddin, *Endülüs Siyasi Tarihi*, çev. Yusuf Yazar, Ankara 1990, s. 327.

¹⁵ Ubâde Kuhayle, *Târîhu'n-nasârâ fi'l-Endelus*, Kahire 1993. s.165.

¹⁶ Ahmet Muhtar el-el-Abbâdî, "el-İslâm fi arđi'l-Endelus", *Mecelletu 'alemi'l-fikr*, 1979, s. 343-394.

Diğer taraftan ırk bakımından da karışmalar olmuş, bundan dolayı zihinlerde “sonraki dönem Endülüs Müslümanlarının kanında İspanyol kanı dolaşır olmuştu” yargısı yer etmişti. Nihayet, Müslümanlar Endülüs'ten tamamen çıkarılınca “Hıristiyan İspanyollar, Müslüman İspanyolları, İspanya'dan çıkardılar,” sözü dilden dile dolaşır olmuştu.¹⁷

Bu tür evlilikler Müslümanların, aynı zamanda dil ve âdetler bakımından da İspanyollardan etkilenmelerine, önemli ölçüde sebep olmuştur. Çünkü, kadınlar doğan çocuklarına kendi dillerini, kendi örf ve âdetlerini öğretiyorlardı. Bunun bir sonucu olsa gerek, yöneticilerden, seçkinlerden ve halk tabakasından birtakım insanlar, Arapçanın yanı sıra, İspanyolca konuşmaktaydılar;¹⁸ dolayısıyla, İspanyolca Müslümanlar arasında yayılmıştı.¹⁹ Bu etki, Benî Ahmerliler arasında sadece İspanyolcanın yayılması ile sınırlı kalmamış, özellikle taht mücadelelerinde de belirleyici bir rol oynamıştır. Çünkü bazı dönemlerde, sultanların, Müslüman kadınlarla, İspanyol kadınlardan olan çocukları arasında taht kavgaları yaşanmış, bu uğurda yürütülen mücadeleler ve yapılan entrikalar, ülkeyi zayıf düşürmekle kalmamış, hatta iç çatışmalara kadar sürüklemiştir.²⁰

Bütün bunlara rağmen Hıristiyanlığın Müslümanlık üzerindeki etkisi, kendisini daha ziyade din ve savaş alanlarında göstermiş, İslam'ın Hıristiyanlık üzerindeki tesirleri ise, çeşitli alanlarda ve daha geniş olmuştur.²¹

II. Benî Ahmer'in Etkileri

İspanya'da, kültürler arasında gerçekleşen etkileşimde, ağırlık noktasını Endülüs teşkil etmekteydi. Çünkü bu konuda Endülüs daima bir adım öndeydi. Böylece İspanya'nın yenilenmesi sağlandı. İspanya'da, yenilenme, kuzeydeki barbar kavimler vasıtasıyla değil, güneyden; Müslüman fatihler aracılığıyla geldi. İspanyol bilim adamı Blasca Ibañez, bu gelişmeyi, bir fetih hareketinden ziyade bir medeniyet hamlesi olarak değerlendirmektedir.²²

İslam kültür ve medeniyeti, öncekilerin müktesebatından da yararlanarak kendi birikimini oluşturup, ticari alandaki üstünlüğünü de kullanarak etkisini artırdı. Zira, dünya ticareti Müslümanların kontrolünde olduğu dönemlerde, Müslümanlar, Hıristiyanlara üstünlük sağladı ve Batılılar, uzun süre bu etkinin altında kaldı.²³

Bu dönemlerde Müslümanların, ticarete öne çıkmalarına yol açan birtakım gelişmeler oldu. Cenova ve Venedik arasında ticari bir rekabet yaşanıyordu. Ticaret yolları üzerinde hakimiyetlerinin zayıflaması Cenovalıların hareket ala-

¹⁷ Ahmet Şebeli, *Mevsu'atu't-tarihî'l-islâmî* (9 cilt), Kahire 1983, IV. 82.

¹⁸ Abbâdî, *el-İslâm*, s. 343-394.

¹⁹ Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, II. 79-80.

²⁰ Sultan XI. Muhammed dönemindeki (1482-1483) mücadele için bkz. İmâmuddîn, s. 341.

²¹ W. Durant, s. 259, 260, 261.

²² Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, III. 160, 162.

²³ Barthold, s. 7, 17, 18.

nını daralttı ve onları yeni arayışlara sürükledi. Yeni pazarlar ve açılım yolları arayışına giren Cenovalılar, Benî Ahmer'e yöneldi. Çünkü ülkenin konumu bu hususta çok etkin bir rol oynuyordu. Cenovalılar altın, ipek vb. ticaret malları üzerindeki tekellerini devam ettirmek istiyorlardı. Benî Ahmer'in özel konumunun yanı sıra, burada üretilen kaliteli ipeğin dünya pazarlarına taşınmasının düşünülmeye de ilginin bu ülkeye yönelmesinin önemli sebeplerinden biriydi.²⁴

Öte taraftan Benî Ahmer'in, özellikle İtalya ile aralarında geliştirdiği ipek ticareti Gırnata'yı Endülüs'ün en zengin şehri hâline getirdi.²⁵ Benî Ahmer'deki bu gelişmişlik seviyesi ve müreffeh ortam, diğer ülkelerin ve liderlerinin de dikkatini çekince, çeşitli sebeplerle ziyaretler yapılarak bu durum bizzat müşahede edildi. Nitekim Benî Ahmer Sultanı'nın oğlu Yûsuf, Fas Emîri'nin kızıyla evlendiğinde, bu merasım; İspanya, Fransa ve İtalya'dan gelenler tarafından izlendi. Sırf bu yaşamı müşahede amacıyla Gırnata'ya gelenlerin mevcudiyetinden bile bahsedilmektedir.²⁶

Müslümanların birikimleri, Hıristiyanlara ve Avrupa'ya çeşitli yollarla intikal etti. Bu alanda, Müdeccenler²⁷ ve Musta'ribler,²⁸ önemli role sahipti. Müdeccenler, işgale uğrayan Müslüman şehirlerinden ayrılmayıp Hıristiyan hakimiyetinde kalmaya razı olmuşlardı. Oralarda kalmaları, bu toprakların tekrar İslam hakimiyetine geçeceği umudunu taşımalarından ya da mal varlıklarını, özellikle de gayri menkullerini kaybetmek istemeyişlerinden kaynaklanmış olabilir. Zira benzer durumu, işgale uğrayan Endülüs şehirlerinde ve nihayet Gırnata'da müşahede etmekteyiz. Hatta Gırnata'nın tesliminden sonra Kuzey Afrika'ya göç etmeye karar veren bazı ailelerin, gayri menkullerini yok pahasına elden çıkarmamak için uygun zamanı kolladıkları, zamanı iyi ayarlayamayanların, bu yüzden ciddi sıkıntılara düştükleri bilinmektedir.

Sebepler ne olursa olsun Müdeccenler, kaldıkları topraklarda, Endülüs medeniyetini temsil etmek gibi önemli bir görevi de üstlendiler. Hıristiyan hakimiyetinde kalan Müslüman ustalar ve sanatkârlar, İspanyol idarecilerin hizmetine girerek, sanat tarihinde 'Arte Müdejar' olarak bilinen 'Müdejar üslûbu'nu geliştirdiler.

Musta'ribler, zimmi statüsüne tâbi olarak yaşadıkları Müslüman topraklarından, özellikle 11. yüzyıldan itibaren İspanyol Krallıklar ve prensliklerin teşviikiyle, Hıristiyan kesimine göç etmeye başladılar.²⁹ Etkilendikleri toplumun özelliklerini, gittikleri yeni bölgelere taşıdılar. Götdürdükleri özellikler, biçimsel etkinin ötesinde çok yönlü bir içeriğe sahipti. Başta dil-edebiyat olmak üzere, giyim-kuşamı, bazı âdetleri, edindikleri bilgi ve becerileri de taşıdılar.

²⁴ Fâris Bevviz, *Târîhu'l-arab fîl-Endelus*, Dimaşk 1415-1416/1994-1995, s. 249.

²⁵ Philip K. Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi* (4 cilt), çev. Salih Tuğ, İstanbul 1980, III. 872.

²⁶ Ziya Paşa, *Endülüs Tarihi* (2 cilt), y.y., 1280, II. 306.

²⁷ Vergi ödemek şartıyla buldukları yerde kalmalarına, ülkeye yeniden el koyan Hıristiyanlarca müsaade edilen Müslümanlara verilen addır.

²⁸ Kültürel olarak Araplaşmış kimselere denir. İspanya'da İslam fethinden sonra, dinlerini muhafaza etmekle beraber, dil-edebiyat, giyim-kuşam, yeme-içme, vb. alanlarda Müslümanların tesiri altında kalan ve onları taklit eden zimmi Hıristiyanlar için kullanılan bir isimdir.

²⁹ Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, III. 162

Hıristiyan idareciler, *reconquista* sürecinde, Endülüs medeniyetinin temsilcileri konumundaki bu iki cemaatten büyük ölçüde yararlandılar. Buna mecburdular. Çünkü, askerî alanda başarı kazanmalarına karşın, toplumsal yaşam biçimleri, idari yapılanmaları ve ziraat teknikleri ilkel özellikler taşıyordu. Dolayısıyla ekonomik olarak da sorunlar yaşıyordu. Hâlbuki Benî Ahmer'de oldukça müreffeh bir yaşam sürülmekteydi. İnsanlar ilim, sanat ve musiki ile meşgul oluyor, verimli ziraat teknikleri geliştiriyor, el sanatlarında ve mimaride önemli mesafeler kat ediyorlardı.³⁰ Saraylar, camiler, minareler birer sanat eseri olarak inşâ ediliyordu. Bunların en önemlilerinden olan Elhamrâ,³¹ İslami mimarinin bir şaheseri olarak kısmen de olsa hâlâ ayakta.³²

Dolayısıyla Hıristiyanlar, Müslümanları kendilerinden yararlanılması gereken unsurlar olarak görüyor, onların yaşadıkları şehirleri terk etmemesi için cömert taahhütlerde bulunuyorlardı. Hıristiyan idareciler, yanlarında Musta'rib danışmanlar bulundurmaya özen gösterirken, şehir idarelerinde de Musta'riblere ve Müdeccenlere görev veriyorlardı.³³ Hıristiyan toprak sahipleri de topraklarının, bu konuda uzmanlık kesbetmiş olan Müslümanlar tarafından işlenmesini tercih etmekteydiler.³⁴ Önceleri Kurtuba ve Valensiya'da olduğu gibi Gırnata'daki asmaların, zeytinliklerin ve sebze bahçelerinin bir eşi daha yoktu. Müslümanların, Hıristiyanlara pirinç, şeker kamışı, nar, pamuk, enginar, kuşkonmaz, muz, limon, portakal, kiraz, ayva, şeftali, hurma, Trabzon hurması, çilek ve zencefil yetiştirmesini öğrettiği göz önünde bulundurulursa, konunun önemi daha iyi anlaşılacaktır.³⁵

İspanyollar, Benî Ahmer topraklarında yaşadığı hâlde, çeşitli sebeplerle Hıristiyan kesiminde geçici bir süre için bulunan önemli zevata bile, topraklarında kalıp hizmetlerinde bulunmaları yolunda teklifler yapılmıştı. İbn Haldûn, bu konuda önemli bir örnektir. İbn Haldûn, Gırnata'da yaşadığı sıralarda Benî Ahmer Sultanı V. Muhammed tarafından, görüşmelerde bulunmak, siyasi ilişkileri düzeltmek ve barış antlaşması imzalamak üzere Kastilya Kralı Zalim Pedro'ya elçi olarak gönderilmişti (765/1364). Pedro, aslen İşbiliye'li olan İbn Haldûn'a büyük ilgi göstermiş ve İşbiliye'de kalması hâlinde atalarının eski emlakini kendisine vereceği taahhüdünde bulunmuştu.³⁶

Müslümanların birikimlerinin, Hıristiyan kesimine intikal yollarından biri de, Gırnata'ya tahsil için gelen yabancı öğrencilerdi.³⁷ Benî Ahmer'in başkenti olan Gırnata, özellikle Tuleytula, Saragoza, Kurtuba ve İşbiliye gibi merkezlerin

³⁰ M. Watt, *fi târihi İsbanye'l-islâmiyye*, çev. M. Rıdâ el-Mısri, Beyrut 1994, s. 149.

³¹ bkz. <http://bucatarih.sitemynet.com/harikalar/elhamra.html>

³² Himsî, s. 48.

³³ Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, III. 163, 164.

³⁴ İmâmuddîn, s. 345.

³⁵ W. Durant, s. 200.

³⁶ İbn Haldûn, *Kitâbu'l-İber* (8 cilt), Bulak 1284, VII. 312.

³⁷ Ahmed Şelebî, *Mevsû'atu't-târihi'l-islâmi ve'l-ḥaḍârati'l-islâmiyye* (9 cilt), Kahire 1983, s. 105.

düşmesinden sonra, onların yerini alarak önemli bir ilim ve kültür merkezi hâline geldi.³⁸

Gırnata'daki Yûsufiye/Nasriye Medresesi, ulema ve üdebanın önde gelenlerini cezbetmekteydi.³⁹ 750/1349 yılında tamamlanan medrese,⁴⁰ H. 12/M. 18. yüzyıl başlarında, İspanyollar tarafından yıkılincaya kadar, ilim ve kültür merkezi olmaya devam etmişti.⁴¹ Fıkıh, kelam, tefsir, tasavvuf, vb. dinî ilimlerin yanı sıra; Arap dili, sarf, nahiv, belâgat, psikoloji, felsefe, tıp, fizik, kimya, astronomi ve botanik derslerinin de okutulduğu medresede, dönemin ileri gelen bilgileri ders vermekteydi.

Hıristiyan Kastilya'dan ve diğer yabancı ülkelerden gelen öğrenciler de burada, Müslümanlarla birlikte eğitim görüyorlardı.⁴² Hıristiyan coğrafyasının değişik bölgelerinden gelen öğrenciler, bu medreseden aldıkları bilgileri kendi toplumlarına aktarıyorlardı. Avrupalılar, Endülüs'teki ilim merkezlerine geldikten sonra, Yunan medeniyetinden haberdar olmaya başladılar. Yunan filozoflarının isimlerini ve orijinalleri kaybolmuş eserlerini, Arapça tercümelerinden öğrendiler.⁴³

Yabancı öğrenciler, İslam eğitim kurumlarından o kadar etkilenmişlerdir ki, İslam'ın birtakım fıkhi hüküm ve kanunlarını kendi dillerine çevirdiler.⁴⁴

Bu öğrencilerin etkisinin yanı sıra, İslam medeniyetini daha yakından tanıma arzusu, İspanyolların Arapçaya olan ilgisini artırdı. İslam medeniyetine duyulan hayranlık, Arapçanın öğrenilmesine ve Arapça eserlerin Latinceye tercüme edilmesine sebep oldu. Bu faaliyetleri yürütenler destek ve himaye gördü.⁴⁵ Arap diline gösterilen ilgi öyle boyutlara ulaştı ki, İspanyol düşünürler ve din adamları bu durumdan şikâyet etmeye başladılar:

İspanyol yazar Goro: Arap edebiyatı, zekâ ve zevk sahiplerini büyüledi. Latinceyi ve Yunancayı küçümsediler. Hıristiyan kardeşlerim Arap şiir ve hikâyelerine hayran oluyorlar, (...) kendi dillerini kullanmıyorlar. (...)⁴⁶

Kurtuba'nın sabık piskoposu Alvara da benzer sıkıntıları daha etkili bir şekilde dile getirerek, İspanyolların Arap dili ve edebiyatı ile uğraşp, onunla

³⁸ Ahmed Muhammed et-Tûhî, "Gırnâta'l-İslâmiyye fi nazari'r-rehâleti'l-ecânib", *Awraq*, IV (Madrid 1981), s. 141-145; Ahmed Şelebî, IV. 103.

³⁹ İbnu'l-Hatîb, "Mi'yâru'l-ihtiyâr fi zikri'l-me'âhid ve'd-diyâr", neşr. M. Kemâl Şebâne, *Mevsû'atu turâsi'l-insâniyye* içerisinde, IV. 288-308.

⁴⁰ İbnu'l-Hatîb, *el-Lemhâtu'l-bedriyye fi'd-devleti'n-naşriyye*, Beyrut 1980, s. 109.

⁴¹ İbnu'l-Hatîb, *Kunâsetu'd-dukkân ba'de intikâli's-sukkân*, neşr. M. K. Şebâne, Kahire 1968, s. 155.

⁴² İbnu'l-Hatîb, *Lemha*, s. 109; Hımsî, s. 56-57; Hitti, *İslâm Tarihi*, III. 893; Sahipzade Mesut el-Hasan Han Sabri, *History of Muslim Spain*, Lahor 1991, s. 379.

⁴³ Şemseddin Sâmi, *Medeniyyet-i İslâmiyye*, Ankara 1996, s. 30.

⁴⁴ İsmail Hâmi Dânişmend, *Garp Medeniyetinin Menbai Olan İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1979, s. 59; W. Durant, s. 261; Mustafa Sibâî, *İslâm Medeniyetinde Altın Tablolar*, çev. Nezir Demircan-M. Sait Şimşek, Konya 1979, s. 45.

⁴⁵ Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, III. 168, 169.

⁴⁶ Mustafa Sibâî, s. 43.

yazmaya başladıklarından, gençlerin Arap dili ve edebiyatını öğrenmek için büyük gayretler sarf ettiğinden, Latince bir mektup yazamadıkları hâlde Arapça şiirler yazdıklarından, kutsal kitabın, Latince şerhini kimsenin okuyamadığından yakınmaktadır.⁴⁷

Müdeccenler, Musta'ribler, yabancı öğrenciler, turistler ve tüccarlar, Benî Ahmer'in birikimini Hıristiyan kesimine taşıırken, özellikle İslam edebiyatının etkisinin İtalya'ya⁴⁸ ve Fransa'ya kadar ulaşmasına yol açmışlardır.

Öte taraftan, şiirin Araplar üzerinde cahiliye devrinden beri devam edeceğine etkisi, Benî Ahmer'de de gün yüzüne çıkmış, sürekli savaş ortamında yaşayan Müslümanlar, şiirin motive edici özelliklerinden faydalanmak istemişler, sonuçta toplumda büyük şairler yetişmiştir. Dolayısıyla Avrupa'yı etkileyen unsurlardan biri de şiir olmuştur. İsmail Hâmi Dânişment, Will Durant'dan yaptığı şu alıntıyla konuya biraz daha açıklık getirmektedir:

Şiir alevi, Kurtuba'da parlanmış, İşbiliye'de daha çok alevlenmiş, Gırnata'da (Benî Ahmer'de) bu alev uzun zaman devam etmişti. Bundan Hıristiyanlar da etkilenmiştir. Bu etkinin izleri, Kastilya halk şiirlerinde ve Hıristiyan ilahilerinde hâlâ görülmektedir.⁴⁹

Bazı Hıristiyan kralların, şiir ve edebiyatla ilgili eserleri, aslından okuyup anlayacak hem de edebî özelliklerini fark edecek derecede Arapça bildikleri kanaatindeyiz. Ellerinde de Müslüman müelliflerin orijinal nüshaları bulunmaktaydı. Benî Ahmer Devleti'nin ileri gelen devlet adamı ve şairlerinden Lisânüddin İbnu'l-Hatîb'le (ö. 776/1374) ilgili bir anekdot, bu konudaki kanaatlerimizi desteklemektedir. İbnu'l-Ahmer tarafından Frenk kralına elçi olarak gönderilen eş-Şeyh Muhammed el-Kasbânî'nin anlattığına göre, Kasbânî, görevini tamamlayıp dönmek üzereyken, kral, İbnu'l-Hatîb'in el yazısıyla kaleme alınmış bir kitap⁵⁰ çıkarıp oradan çeşitli bölümler okuduktan sonra "Böyle bir adam nasıl öldürülür?"⁵¹ diye sitemde bulunmuş, teessüründen dolayı gözlerinden yaş gelmiştir. Kasbânî, olayı anlatırken "Kral o kadar ağladı ki, sakalı ve elbisesi ıslandı," şeklinde mübalağalı bir ifade kullanmışsa da⁵² bu olay, yabancı bir

⁴⁷ Ahmed Şelebî, IV. 89, 90; Sigrid Hunke, *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâm Güneşi*, İstanbul t.y., s. 443-444.

⁴⁸ Dânişmend, s. 60

⁴⁹ Danişmend, s. 61.

⁵⁰ Bu bilgiyi nakleden Şevkânî, kralın okuduğu kitabın İbnu'l-Hatîb'in el yazısı ile yazılmış bir nüsha olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Dolayısıyla kralın elindeki kitap Arapçadır. Çünkü İbnu'l-Hatîb yabancı dil bilmiyordu ve bütün kitaplarını Arap diliyle yazmıştı. (Bkz. Nizamettin Parlak, *Lisânüddin İbnu'l-Hatîb'in Siyâsî Kişiliği ve Tarihçiliği* (yayımlanmamış doktora tezi), Ankara 2004, s. 170.

⁵¹ İbnu'l-Hatîb, Benî Ahmer Devleti'nin ileri gelen vezirlerinden biri olup, başta tarih, coğrafya, şiir, edebiyat, tıp ve tasavvuf olmak üzere değişik alanlarda eser telif etmiş önemli bir simasıdır. Siyasî mücadelelerle dolu geçen hayatı, Fas'ta sürgündeyken, tutuklanıp hapsedildikten sonra hücrelerinde öldürülmek suretiyle nihayet bulmuştur. Geniş bilgi için bkz. Parlak, *Lisânüddin İbnu'l-Hatîb'in Siyâsî Kişiliği ve Tarihçiliği*, Ankara 2004.

⁵² Ebû Abdullâh M. b. Ali eş-Şevkânî, *el-Bedru't-tâli' bi-me'hâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'* (2 cilt), Beyrut t.y., s. 193.

devlet adamının, İbnu'l-Hatîb gibi Müslüman bir şair ve edebiyatçının kaybindan duyduğu üzüntüyü göstermesi açısından da oldukça önemlidir.

Aynı etki Avrupa'daki ilim merkezlerinin (üniversitelerin) inşâsında da görülmektedir. Özellikle H. 7/M. 13. yüzyılda, bu alanda yoğun bir faaliyet gözlenmektedir. Yapılan binaların, İslam dünyasındakilerin taklidinden başka bir şey olmadığı araştırmalarla tespit edilmiştir.⁵³

Müslümanların, dilinden, edebiyatından, mimarisinden bu şekilde etkilenen Hıristiyanların, kılık-kıyafet ve âdetler bakımından da önemli ölçüde etki altında kaldıklarını görmekteyiz. Hıristiyan krallar ve asilzadeler arasında Müslümanlar gibi giyinen ve onlar gibi yiyip içenler olduğu gibi, Müslüman kadınlar gibi giyinen ve süslenen kadınlar da bulunmaktaydı. Öte taraftan, bugün bile İspanya'da devam eden boğa güreşlerinin köken itibarıyla Benî Ahmer döneminde yapılan buna benzer güreşlere dayandığı bilinmektedir.⁵⁴

Bu tür etkilenmelere ve taklitlere farklı bir açıdan bakan İbn Haldûn, mağlup toplumların, giyim-kuşam, hâl-hareket ve benzeri konularda, kendilerini yenilgiye uğratmış toplumları ve hükümdarları örnek alacağını ifade etmektedir.

Nefis ve kalp daima kendi kavimlerine galebe çalmış olanların olgunluk ve üstünlüklerine inanır. (...) Yenilgiye uğrayan kimse giyim ve kuşam, hayvana binmek, silahlanmak ve diğer bütün hâl ve işlerinde kendisini yeneni örnek edinir.⁵⁵

Bahsi geçen husus, Benî Ahmer'de de aynen vuku bulmuştur. Nitekim, yukarıda da belirtildiği gibi, İspanyol krallarının himayesinde devlet kuran I. Muhammed'in kıyafetinin Kastilyalılara benzemesi,⁵⁶ Benî Ahmer'in özellikle kültürel açıdan üstün olduğu dönemlerde, Hıristiyanların Müslümanları taklit etmeleri ve nihayet Benî Ahmer'in yıkılış sürecinde, Müslümanların Hıristiyanları taklit emiş olmaları tarihî birer vakıadır. İbn Haldûn, yaşadığı çağda Endülüs'te (Benî Ahmer) cereyan eden hâdiseleri değerlendirirken, Müslümanların, kendilerine galebe çalan İspanyolları örnek aldıklarını, onlar gibi giyinip kuşandıklarını, birçok âdetleri itibarıyla onlara benzemeye çalıştıklarını, onlar gibi duvarlarına heykeller çizdiklerini ifade etmektedir.

8./14. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan çeşitli olumsuzluklar, kendini eğitim ve kültür alanında da göstermiştir. Hatta İbn Haldûn, Benî Ahmer Devleti'nin bu dönemini kastederek; o sıralarda Endülüs'te eğitim ve öğretimin tamamen durduğunu, artık ilimlere önem verilmediğini, Müslümanların ilim namına Arap dili ve edebiyatı öğrenmekten başka bir şeyle uğraşmadıklarını, müspet ilimlerin izlerinin neredeyse tamamen silindiğini söyleyerek bu durumu; yurt bayırlığının kaybolması, medeniyetin gerilemesi, ekonomik durumun altüst ol-

⁵³ Fuat Sezgin, *Muḥāḍarât fî târîḫi'l-'ulûmi'l-'arabiyyeti ve'l-islâmiyye*, Frankfurt 1984, s. 124.

⁵⁴ Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, II. 50, 56.

⁵⁵ İbn Haldûn, *Mukaddime*, I. 374-375.

⁵⁶ Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, II. 50.

ması ve toprakların önemli bir kısmının işgale uğramasından kaynaklandığını belirtir. Bundan dolayı Endülüs'te ilim ve medeniyet çökmeye başlamış, felsefi ve akli ilimlerde gerileme yaşanmış, bu ilimlerin iz ve eserleri kaybolmaya yüz tutmuştur. Medeni hayatın icaplarından olan diğer sanayi gibi tıp ilmi de aynı sebeplerle gerilemiştir.⁵⁷

Buna rağmen Benî Ahmer'deki medeniyet meşalesi etrafa ışık saçmaya devam ederek, hem kendi bölgesinde hem de uzak coğrafyalarda etkiler oluşturdu. Müslümanlar, İspanya'da maruz kaldıkları istilalardan dolayı, Endülüs'ün diğer şehirlerine ve Kuzey Afrika'ya göç etmek zorunda kaldılar. Gittikleri yerlere kültür ve medeniyet, bu göçmenler vasıtasıyla yerleşti. Bahsi geçen bölgelere gidip gelenler aracılığıyla, mevcut birikim kısmen Mısır'a kadar intikal etti.⁵⁸

Hıristiyanlar, *reconquista* çerçevesinde Müslümanların elindeki şehir ve bölgeleri ele geçirdikçe, İspanya topraklarında önemli hareketlilikler yaşandı. İşgale uğrayan şehirlerde yaşayan Müslümanlar ve bu arada ilim adamları, Benî Ahmer topraklarına göç etmeye başladılar.⁵⁹ Göçmenler, Benî Ahmer kültürüne ve ekonomisine çok büyük oranda katkıda bulundular. Çünkü tehdit altında yaşayan Müslümanlar, ellerindeki mal varlıklarını ve gayri menkullerini yükte hafif bahada ağır menkullere dönüştürerek 'kaçınılmaz gün' (vatanlarının işgali) geldiğinde intikallerini kolaylaştırdılar. Hatta Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb gibi devlet adamlarının, yakın çevrelerine bu tür telkinlerde buldukları bilinmektedir.⁶⁰

Hıristiyan işgalleri, bahsedildiği şekilde Benî Ahmer'e önemli ölçüde sermaye akışına yol açtığı gibi sanat, ziraat ve ticaret erbabının göçü yoluyla da Gırnata'nın zenginleşmesine sebep oldu. Çünkü Müslümanlar, elverişli bölgelerden ayrılarak, mümbit olmayan deniz kıyılarına çekilince yeni topraklarını gübre ve sair maddeler kullanarak ıslah etmek zorunda kaldılar,⁶¹ böylece ziraat tekniklerini geliştirdiler. Aynı sebeple ticarete ağırlık vererek, bölge ticaretinde de söz sahibi olacak konuma geldiklerini söylemek mümkündür.

Reconquista hareketi, Müslümanlar cephesinde bu gelişmelere yol açarken, İspanyolların kendileri de bu durumdan başka bir biçimde etkilenmekteydiler. Çünkü:

Hıristiyanlığın İspanya'da başardığı her ileri hareket, Hıristiyanlığa kucak kucak İslam edebiyatını, ilim, felsefe ve sanatını getiriyordu.⁶²

Gerek İspanyollar gerekse Batılılar, kendilerine intikal eden bu kültürden ancak bilgi ve birikimleri ölçüsünde istifade edebiliyorlardı. Ne yazık ki, genel

⁵⁷ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II. 375-376, 447-448, 573, 602.

⁵⁸ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II. 294, 295.

⁵⁹ Adnân Fa'îk Anbetâvî, *Hikâyetunâ fî'l-Endelus*, Beyrut 1989, s. 118.

⁶⁰ Makkarî, *Nefu't-tîb*, IX. 236.

⁶¹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II. 278, 279.

⁶² W. Durant, s. 261.

anlamda Batıların bilgi birikimleri ve terminolojileri, Müslümanların elinde tekamül etmiş olan müktesebatı anlamaya ve değerlendirmeye yeterli değildi. Böyle bir sorun, önceki dönemlerde de yaşanmıştı. Mesela, H. 3. asrın sonlarında kimya, tıp, vb. alanları kapsayan eserler, Arapçadan Yunancaya çevrilmiş, ancak iki toplum arasındaki kültür farklılığından dolayı, mevcut birikim Bizans'ta yeterince değerlendirilememiştir.⁶³

Benzer bir örneği de Benî Ahmer döneminden vermek mümkündür. 748/1348 yılında İspanya'yı da içine alan ve bütün Akdeniz ülkelerini kasıp kavuran büyük bir veba salgını olmuştu. Üç-dört yıl devam eden veba, sonuçları itibarıyla 8/14. yüzyılın ikinci yarısına damgasını vurmuştu. Bölge ülkelerinin nüfusları azalmış, mamur şehirler ve ülkeler harabe olmuş, devletler güç kaybetmiş, bilim, sanat ve kültür faaliyetleri önemli ölçüde sekteye uğramıştı.⁶⁴

Bu korkunç olay karşısında Batıların ve Müslümanların sergiledikleri davranış biçimi, aradaki farkı oldukça net bir şekilde ortaya koymaktadır. Kültür, bilgi birikimi ve anlayış yetersizlikleri, insanları son derece garip ve izahı zor davranış biçimlerine sürüklemektedir.

Nitekim Hıristiyan dünyası, bu afet karşısında tam bir panik yaşamış, olayı hurafelerle izaha çalışmışlardı. Montpellier Üniversitesi'nden bir profesör, vebanın yayılmasındaki bütün sorumluluğu hastanın bakışlarına yükleyerek, hastanın, muayene edilmeden önce gözlerinin kapatılmasını tavsiye etmiştir. Belçikalı doktor Simon de Vovino, bütün kabahati, 20 Mart 1345'te, Jüpiter, Zuhâl ve Merih arasında gerçekleşen kavuşmaya bulurken, Baccaccio, bunun, insanların haksız hareketlerine karşı Tanrı'nın, onları tedip amacıyla gönderdiği bir afet olduğuna inanıyordu. İsviçre'de ve Fransa'da halk, kabahati Musevilere yükleyerek yüzlerce Museviyi yakmıştı.

Buna mukabil Benî Ahmer'de iki isim, Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hatime (ö. 770/1369) ve Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb (ö. 776/1374), korkuya kapılmış beşeriyetin bakışını semadan arza çevirerek; hastalığın, epidemiden, hasta ve onun eşyalarıyla temas sonucu ortaya çıkan enfeksiyondan kaynaklandığını belirtmişlerdir.⁶⁵

İbnu'l-Hatîb, konuyla ilgili olarak, *Muḫnî'atu's-sâ'il 'ani'l-marâdi'l-hâ'il* adlı bir risale kaleme almış ve orada hastalığın mahiyetini ve bulaşıcılığını uzun uzadıya anlatmıştır.⁶⁶

Bu durumu değerlendiren son dönem araştırmacıları, hastalıkların yayılmasında, bulaşıcılık faktörünün tespit edilmiş olmasını, İslam tıbbının ulaştığı en üst seviye olarak göstermektedirler.⁶⁷ Hatta 14. asırdaki veba ile ilgili olarak

⁶³ Sezgin, s. 119.

⁶⁴ İbn Haldûn, *Mukaddime*, I. 76.

⁶⁵ Hunke, s. 191, 192, 193, 242.

⁶⁶ İbnu'l-Hatîb'in bu risalesi, Almanca tercümesiyle birlikte Marcus J. Müller tarafından yayımlanmıştır. *Sitzungsberichte Bayerischen Akademie des Wissenschaften*, II, München 1863, s. 1-34.

⁶⁷ Sezgin, s. 44.

İbn Hatime ve İbnu'l-Hatîb'in kaleme aldığı eserlerin, 14. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar kaleme alınmış aynı türden bütün eserlerin en kıymetlileri olduğu ifade edilmiştir. Bu tespiti yapan Marks Mayerhof'un, konuyla ilgili olarak yaptığı şu değerlendirme dikkat çekicidir:

İbnu'l-Hatîb'in (veba ile ilgili) sözlerinin değerini anlamak için Yunan hekimlerinin bulaşık (bulaşıcı) hastalıkların mahiyetinden bahsetmediklerini ve kurûnu vustâ muharrirlerinin bu mevzu hakkında bir şey yazmadıklarını hatırlatmak kâfidir.⁶⁸

Bir fikirden, bir birikimden etkilenebilmek için onun farkına varmak ve önemini kavramak gerekir. Son örneği göz önünde bulundurarak diyebiliriz ki; özelde İspanya, genelde Avrupa, o dönemlerde Benî Ahmer'in birikimlerinden ve müelliflerinin fikirlerinden etkilenmeyi bir kenara bırakımız, onları bütünüyle anlayabilecek altyapıdan bile mahrumdu. Bu medeniyetin seviyesinden yeteri derecede haberdar değillerdi. Elhamrâ sarayında var olan kanalizasyon sisteminin, ancak 1960'larda farkına varılması da, konu açısından ilginç bir örnek teşkil etmektedir.⁶⁹ O dönemlerde bunun farkına varılsaydı, belki aynı sistem diğer toplumlara çok daha önceleri yayılmış olacaktı.⁷⁰

Avrupa'nın Endülüs'ü, dolayısıyla Benî Ahmer'i anlama konusunda yeterli toleransa sahip olmadığı da bir gerçektir. Konuyla ilgili olarak İlber Ortaylı şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

Endülüs İspanyası, (...) yani Müslümanların, Hıristiyanları kültürlerine ortak ettikleri bir İspanya gitmiş ve bir daha geri gelmemiştir. Bugünkü İspanya ise bütün toleranslı, evrenselci görünümüne ve Avrupalılığına rağmen, Endülüs İspanyasını değerlendirip okumakta bile yeterince tolerans sahibi değildir. (...) ⁷¹

Yani başlarındaki bu birikimin farkında olamadıkları içindir ki, Müslüman şehirlerini ele geçiren Hıristiyanlar, insanlık tarihinin ortak kültür mirası olan kitapları meydanlara toplayıp yakmışlardır.⁷² Yine önemini kavrayamadıkları için, kendilerinden öncekilerin medeniyetlerinin tezahürü olan her türlü yapıyı tahrip etme yolunu seçmişlerdir. Nihayet, seviyesini yeterince algılayamadıkları

⁶⁸ Marks Mayerhof, *İslâm Medeniyeti Tarihinde Fen ve Tıp*, çev. Ömer Rıza, y.y., 1935, s. 44, 45.

⁶⁹ <http://hacibaba.host.sk/ispanya.htm>

⁷⁰ Müslümanların kendi medeniyetlerini ve birikimlerini ne kadar anladıkları ve ondan ne kadar etkilendikleri de ayrıca incelenmesi gereken bir husustur.

⁷¹ İlber Ortaylı, "Çatışmadan Diyaloga", *Medeniyetler Çatışmasından Diyaloga*, (6-7 Haziran 1997), İstanbul 2000, s. 73-83.

⁷² Kitap yakma konusu için bkz. Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, III. 16, 17; Özdemir, "Risâletü Rahibi Fransa ile'l-müslimîn ve cevâbü'l-Kâdî Ebi'l-Velid el-Bâcî Aleyhâ", *AÜİFD*, XXX (Ankara 1988), s. 363-367; Şemseddin Sâmî, *Medeniyet-i İslâmiyye*, Ankara 1996, s. 51-54; Nuri Yücel Mutlu, *Endülüs Gerçeği ve Türkiye'nin Geleceği*, İstanbul 2001, s. 126-127; Hunke, s. 451-454; <http://www.menzil.net/siyer/siyer-11.htm>.

rı medeniyetin insanlarını, *autodafé*⁷³ ve genosid gibi usûllerle cezalandırarak, dünyanın en gelişmiş memleketinin nüfusunu azaltmış ve orayı kısa zamanda tekrar çöle döndürmüşlerdir.⁷⁴

Endülüs'teki medeniyetin, Doğu-İslam medeniyetinden geri kalır bir yanı yoktu. Fakat bu bölgedeki devletlerin çöküşü daha feci şekilde gerçekleştiğinden, bu büyük medeniyetin eserlerinin, önemli bir kısmı yok olmuş, daha sonra gelenler tarafından yeterince anlaşılmadığı için, ondan yeterince istifade edilmesi de mümkün olamamıştır.⁷⁵ Ancak, bu medeniyet, topraklara sinmiş, toplumlarda teamül hâline gelmiş ya da yazılı eserlerle kısmen de olsa günümüze kadar ulaşmış hâliyle, insanları kendisine hayran bırakmıştır.

Buradaki medeniyetin kalıntıları bile, o toprakları ele geçirenlerin beyinlerinde kalıcı izlere yol açmıştır. Nitekim, 1526'da Gırnata'ya gelen V. Carlos (Şarlıken), Elhamrâ'daki bir pencereden, dışarıdaki büyüleyici manzarayı seyrederken: "Bütün bunları kaybeden, ne bahtsız insanmış" demekten kendini alamamıştır.⁷⁶ Bu cümlenin sarf edilmesinden ziyade, söyleyenin şuuraltının, o medeniyeti oluşturanlarla meşgul olmaya devam ettiğini göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir. Dolayısıyla, İslam medeniyetinin ve bilimlerinin, Avrupa'nın kalkınmasındaki etkisinin, düşünülenden daha derin ve geniş olduğu gerçeği bir defa daha hatırlanmalıdır.⁷⁷

Sonuç

Öncekilerin medeniyeti ister reddedilsin, ister içselleştirilsin, ister tahrip, tamir ve taltif edilsin, medeniyetler, etkileşimlerle şekillenir. Özellikle aynı topraklar üzerinde birbirini takip edenler, diğerlerinden aldıklarının üzerine yeni ilavelerde bulunarak miraslarını oluşturur ve sonraki nesillere bırakırlar.

Benî Ahmer'in birikimleri, kısmen öncekilerden beslenmiş olmasına rağmen, çeşitli yönleriyle orijinal unsurlar ihtiva etmektedir. Her türlü iç ve dış olumsuzluklara rağmen Benî Ahmer, bu kültürel zenginliğini, yıkıldığı son güne kadar devam ettirmiştir. Hıristiyan İspanya ve Avrupa bu müktesebatı yeterince anlayamamış ve yeterince değerlendirememişse de, oradan alabildiği kadarıyla bir süre yol almıştır.

⁷³ İspanya'da Gırnata'nın düşmesinden sonra uygulanan, ateşle yakmak suretiyle yapılan katliam.

⁷⁴ Hunke, s. 456.

⁷⁵ Şemseddin Sâmî, s. 52.

⁷⁶ W. Durant, s. 229.

⁷⁷ Sezgin, s. 117.